

УДК 37.03:37(09)

К. О. СЄВОДНЄВА

аспірант

Класичний приватний університет

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ОСВІТНЬОГО РУХУ В ЗАПОРІЗЬКОМУ КРАЇ В ХІХ СТ.

У статті висвітлено передумови та шляхи зародження шкільної справи в запорізькому краї в ХІХ ст.; розкрито питання розвитку освіти на історичних теренах сучасної Запорізької області; проаналізовано тенденції розвитку народної освіти на землях Олександрівського повіту Катеринославської губернії; з'ясовано історичну роль М. Корфа в педагогічному процесі другої половини ХІХ ст.; окреслено методичне забезпечення освітнього руху на Запоріжжі.

Ключові слова: запорізький край, народна освіта, освітній рух, педагогічна діяльність, просвітитель, тенденції розвитку, шкільна справа.

Збагачення сучасних концепцій розвитку шкільної справи історико-педагогічним досвідом освітнього руху в окремих регіонах України сприяє подальшому розвитку методичних аспектів в історії педагогіки. Актуальність теми статті зумовлена необхідністю використання найкращих і найефективніших зразків організації освіти учнівської молоді в різні історичні періоди нашої держави.

Мета статті – висвітлення передумов і шляхів зародження шкільної справи в запорізькому краї в ХІХ ст.

Питання розвитку освіти на історичних теренах сучасної Запорізької області висвітлено в працях О. Бондарчук, Б. Бровко, В. Жилінського, Ю. Іващенко, А. Карагодіна, І. Кушніренка, Ф. Турченка та ін., проте особливості зародження народної освіти на Запоріжжі в наукових розвідках з педагогіки системно не досліджувалися. Це підкреслює актуальність теми.

За даними історичних джерел [1; 2; 4; 5], у першій половині ХІХ ст. в селах запорізького краю при церквах діяли церковно-приходські (парафіяльні) школи, в яких попи та дяки навчали дітей читати, писати і рахувати. Царський уряд не дуже дбав про освіту народу. А тому читати й писати могли тільки священнослужителі. Не завжди міг розписатися навіть сільський староста.

Після відміни кріпосного права в 1861 р. у селі з'явилися перші сільськогосподарські машини, проте неграмотні люди не могли ними керувати, ремонтувати їх – для цього потрібні були знання.

Передові люди того часу бачили, що для впровадження техніки в життя потрібні кардинальні зміни в суспільстві. Тому було запропоновано низку реформ, пов'язаних з упровадженням земства. У 1864 р. в губерніях і повітах було створено виборні органи місцевого самоврядування – земські збори й управи, які почали опікуватися народною освітою. Керувала шкільною справою в повіті училищна рада.

В Олександрівську земство було створено в 1866 р. Справами народної освіти в повіті займався барон М. Корф, який спочатку працював секретарем томських зборів, членом ревізійної комісії, почесним мировим суддею. У 1866 р. його обрали гласним Олександрівських повітових і Катеринославських губернських земських зборів. З цього моменту й почалася подвижницька діяльність Корфа на ниві народної освіти. Тоді він уперше виступив у ролі організатора народних шкіл у своєму рідному повіті. Але нічого не було: ні ідеї, ні типу народної школи, ні керівних інструкцій і вчителів, ні порядку адміністративного управління і завідування школами. Все доводилося створювати самому, прокладаючи дорогу по цілині. Прогрессивний проявив високу громадянську мужність та величезний організаторський талант, змусивши при цьому звернути загальну увагу на свою видатну творчу діяльність у провінційній глушині.

У 1867 р. М. Корфа обрали членом повітової училищної ради, а пізніше – її головою. Коли ж ця рада приступила до виконання своїх обов'язків, то виявилось, що на папері нараховується 40 приходських, державних селянських, німецьких і грецьких колоністів, козацьких шкіл, а після перевірки реальними були лише дві.

Під час об'їздів шкіл члени ради виявили неймовірні факти. Так, в одній зі шкіл знайшовся учень, який її відвідував шостий рік, але зовсім не вмів читати російською і погано читав церковнослов'янською мовою, в іншій – із 43 учнів жоден не вмів писати і тільки двоє трохи вміли читати.

Тому Корф почав відкривати нові дешеві й короткотермінові школи з навчальним курсом на три зими, з трьома відділеннями, які одночасно вів один учитель, в одній класній кімнаті. Ці школи стали називатися земськими, а в народі – “корфівськими”.

У 1867 р. в селі Олександрівці (маєток Д. Гнедіна – сподвижника барона Корфа) Олександрівського повіту було відкрито першу в країні земську школу. Пізніше з'явилися земські школи в селах Врем'євці, Залив'янці, Наталівці, Орестополі [1, с. 20–22].

Разом із нестачею коштів, підручників для ведення шкільної справи постала така проблема, як підготовка кадрів. Катастрофічно не вистачало вчителів, особливо в сільській місцевості, а ті, що були, страждали від низької кваліфікації, примітивної методики навчання, відсутності кращого досвіду педагогічної практики. Корф прагнув докорінно змінити становище народного вчителя на селі. Насамперед, він дбав про підвищення платні, поліпшення умов життя освітян, розробив цілу систему підвищення педагогічного рівня вчителів, добивався підготовки нових кадрів учителів-наставників.

На М. Корфа взагалі було покладено обов'язки організатора учительських з'їздів, курсів для вчителів і він блискуче справився з ними. Перші з'їзди він проводив у своєму маєтку в с. Нескучному.

8 вересня 1870 р. за заздальгедь складеною програмою М. Корф влаштував учительський з'їзд у селі Гуляйполе, на якому були присутні

48 учителів та багато запрошених: опікунів шкіл, інспектор народних училищ Катеринославської губернії, голова Олександрівської повітової земської управи, члени повітової училищної ради.

З'їзд тривав чотири з половиною дні. За цей час учителі, завчасно визначені й підготовлені М. Корфом, дали одинадцять зразкових уроків з навчальними програмами народної школи. Кожний урок підлягав аналізу – критичній оцінці учасників з'їзду, після чого член училищної ради, організатор з'їзду М. Корф висловлював авторитетну думку про початок педагогіки, з яких наочно випливали на з'їзді способи навчання.

Як уже було згадано, М. Корф є одним із творців земської народної школи. Він започаткував однокласні земські школи з трирічним навчанням (тоді їх називали “корфівськими тризимками”), бо заняття починалися пізно восени, в кінці жовтня – в листопаді, а закінчувалися на початку травня, що було пов'язано з польовими роботами, в яких учні брали участь. Такі школи відвідували майже всі діти села, хоч і нерегулярно, бо заважали часті епідемії, відсутність чобіт.

Педагог М. Корф розробив методику ведення уроку при одночасній роботі одного вчителя з трьома класами (групами).

Які ж школи називалися земськими? Земськими називали початкові школи царської Росії. Хоча їх створювали й фінансували земства, але вони не мали права втручатися в навчально-виховну діяльність шкіл. У таких закладах викладали Закон Божий, письмо, арифметику, читання. Затвердженої урядом навчальної програми не існувало, тому багато вчителів давали учням на власний розсуд відомості з історії, географії, природознавства, співів, малювання.

У земських школах працювали: законовчитель (священик або дяк), учитель і помічник учителя (найчастіше це було вчительське подружжя). Річна зарплата вчителя складала 250–350 крб. Жили вчителі тут же, при школі, в кімнатці, яка не відзначалася ні теплом, ні особливими зручностями. Доволі часто вчителі разом з учнями займалися садівництвом, городництвом, бджільництвом.

Барон М. Корф обстоював обов'язковість початкової освіти українською мовою. Просвітитель писав: “Немає іншого виходу для малоросійської народної школи, як почати навчання з малоросійської мови – більш зрозумілої та відповідної світовідчуттю малоросійської дитини” [3, с. 78–80].

Також М. Корф розробив своєрідну концепцію навчання, багато положень якої мали великий вплив на подальший розвиток педагогічної науки. Разом зі всією прогресивною наукою другої половини XIX ст., він утверджував педагогіку як самостійну галузь знань зі своїм, тільки їй притаманним предметом дослідження. В його працях прослідковувалися зв'язки педагогіки з іншими науками, подавалось наукове вирішення таких проблем, як спадковість і виховання, взаємозв'язок загальноосвітнього та спеціального знання, методичних систем і творчого початку в учительській діяльності.

Сьогодні не можуть не викликати інтересу ідеї М. Корфа про високе призначення науки, найкращий для певних умов вибір структури школи, чітку орієнтацію педагогічної науки на вдосконалення навчально-виховної роботи, яка в результаті повинна слугувати економічному і соціальному прогресу. М. Песковський писав, що завдяки М. Корфу Олександрівський повіт став своєрідною педагогічною Меккою, куди зверталися за порадами не тільки земські діячі, а й видатні адміністратори з навчальної роботи та прославлені педагоги.

Пропагуючи ідею загальної обов'язкової початкової освіти, М. Корф відкрив понад 100 таких земських шкіл в Олександрівському і Бердянському повітах Катеринославської губернії. За цим зразком створювалися сільські школи по всій країні. Педагог відстоював аналітико-синтетичний (тобто звуковий) метод вивчення грамоти і одним із перших у Росії запропонував його широке застосування. Для ознайомлення вчителів з цією методикою він написав посібник "Руководство по обучению грамоте по звуковому способу" (1867 р.) – один із перших у Росії підручників такого типу. Ця маленька брошура зчинила революцію в усій системі освіти.

Появу земських шкіл з великим інтересом зустрів видатний педагог К. Ушинський, який завжди наголошував, що народна освіта повинна стати громадською справою. Земська школа імпонувала Костянтину Дмитровичу тим, що в ній втілювалися і його передові ідеї щодо змісту елементарної освіти. Протестуючи проти релігійно-схоластичного навчання в церковно-парафіяльних школах, відомий педагог вважав, що діти повинні вивчати навколишню природу та народне життя, а основою навчання мають стати реальні знання, рідна мова та народна творчість.

Як цілком справедливо зазначав К. Ушинський, земська школа може бути основою народної освіти, і стверджував, що земська школа й народна школа – синоніми. Така думка в нього виникла після ознайомлення з діяльністю Олександрівського й Бердянського земств. За ними він слідкував по звітах барона М. Корфа, який пропонував наповнити релігійним змістом навчально-виховний процес земської школи.

Висновки. Отже, школа, як зазначав М. Корф, повинна допомогти дитині стати на шлях самостійної, чесної, творчої праці, знайти своє місце в житті. І потрібно все робити, щоб прийоми, методи, засоби, форми побудови навчально-виховного процесу відповідали цій меті. Загалом барону М. Корфу належить провідна роль у становленні й розвитку народної освіти на Запоріжжі: видатний педагог одним із перших виступив з вимогою загального обов'язкового початкового навчання рідною мовою, заснував земські школи в Олександрівському повіті, став організатором учительських з'їздів та ініціатором створення середньої школи-гімназії та ремісничого училища.

Список використаної літератури

1. Бондарчук О. А. Розвиток освіти в запорізькому краї (кінець XVIII–XIX ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2010. Вип. XXVIII. С. 39–41.

2. Корф Н. А. Русская начальная школа. Санкт-Петербург, 1870. 363 с.
3. Кушніренко І., Жилінський В. Барон Микола Олександрович Корф. Одержимий з провінції. Запоріжжя, 2010. 221 с.
4. Лещенко Е. В. Педагогічна діяльність М. О. Корфа в контексті розвитку земств Півдня України (друга половина XIX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Кіровоград, 2015. 20 с.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Севоднева К. О. Историко-педагогический опыт образовательного движения в запорожском крае в XIX в.

В статье освещены предпосылки и пути зарождения школьного дела в запорожском крае в XIX в.; раскрыты вопросы развития образования на исторических территориях современной Запорожской области; проанализированы тенденции развития народного образования на землях Александровского уезда Екатеринославской губернии; выяснено историческую роль Н. Корфа в педагогическом процессе XIX в.; очерчено методическое обеспечение образовательного движения в Запорожье.

Ключевые слова: запорожский край, народное образование, образовательное движение, педагогическая деятельность, просветитель, тенденции развития, школьное дело.

Sevodneva K. The Historical and Pedagogical Experience of the Educational Movement in the Zaporozhye Region in XIX Century

The article outlines the preconditions and ways of the birth of a school affair in the Zaporizhzhya region of the nineteenth century; Issues of development of education on historical areas of modern Zaporizhzhya region are revealed; the tendencies of development of public education on the lands of the Aleksandrovsky district of Ekaterinoslav province are analyzed; The historical role of M. Corf in the pedagogical process of the second half of the nineteenth century was determined. Methodological provision of educational movement in Zaporizhzhya is outlined.

Corf therefore began to open new, cheap and short-term schools with a three-year training course, with three branches, which at the same time led one teacher, in one classroom. These schools began to be called zemstvo, and in the people – “corfs”.

Corf M. sought to radically change the position of the popular teacher in the village. First of all, he was concerned about raising salaries, improving the living conditions of educators, and developing a whole system for improving the teaching level of teaching, seeking to prepare new staff for mentor teachers.

M. Corfu in general was assigned the responsibilities of organizing teacher congresses, courses for teachers, and he brilliantly coped with these responsibilities. He conducted the first congresses in his estate in the village. Neskuchny. Teacher developed a methodology for conducting a lesson while working simultaneously with one teacher with three classes (groups). In such institutions, the Law of God was taught, writing, arithmetic, and reading. The Government approved a curriculum did not exist, so many teachers gave students, at their discretion, information on history, geography, science, singing, and drawing. In Zemsky schools worked: law-writer (priest or deacon), teacher and teacher's assistant (most often it was a teacher's marriage).

M. Corf affirmed pedagogy as an independent science, with his, only her inherent subject of research. His works traced the connections of pedagogy with other sciences, given the scientific solution of such problems as heredity and education, the relationship of general and special knowledge, methodological systems and the creative start in teaching activities.

Key words: Zaporizhzhya region public education, educator, educational movement, pedagogical activity, development tendencies, school affairs.